

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

**ВОПРОСЫ ГЕРМАНСКОЙ ИСТОРИИ:
УРОКИ ТОТАЛИТАРИЗМА**

*Межвузовский сборник научных трудов
Днепропетровск, 1997. — 171 с.*

Проблеми історії фашистської Німеччини, як і раніше, займають помітне місце у працях вчених різних країн. Тому вихід міжвузівського збірника наукових праць, який видається кафедрою всесвітньої історії ДДУ, заслуговує на увагу. Обрана тема дослідження є вельми актуальною у зв'язку з

потребою, яка назріла, більш глибокого та всебічного розкриття феномена німецького фашизму, його структури, питань внутрішньої та зовнішньої політики.

У збірнику вміщені статті істориків із України, Росії, ФРН. Серед дослідників - германісти старшого покоління (деякі з них, зокрема І. М. Кулинич, П. В. Агапов, — самі учасники Великої Вітчизняної війни) і молоді історики-початківці. Але усі вони стурбовані одним: не претендуючи на монопольне володіння істиною, зрозуміти витоки і уроки трагедії, які пов'язані з установленням гітлерівської диктатури у Німеччині.

Статті концентруються навколо таких вузлових питань: політичний розвиток Німеччини напередодні приходу Гітлера до влади; стратегія НСДАП у галузі науки та освіти; антифашистська боротьба; стан збройних сил Німеччини та її союзників; Україна у планах і політиці фашистської Німеччини; феномен пратоталітаризму у Німеччині; джерелознавчі та історіографічні сюжети.

У статті Ф. Зендельбека (ФРН) дається політична та правова оцінка державного перевороту Ф. фон Папена в Пруссії 2 липня 1932 р. Спираючись на першоджерела, автор переконливо показує, що на цьому етапі ще можна було зупинити просування нацистів до влади, але розкол у робітничому русі паралізував сили антифашистів.

Живий та наочний матеріал про функцію науки та освіти у фашистській Німеччині, виховання підростаючого покоління міститься у статтях Д. В. Руденко, Н. П. Волкової і С. Д. Олексієнко (ДДУ). Автори приходять до обгрунтованого висновку про те, що спроба фашистів переписати історію, поставити науку, культуру, освіту і виховання на службу арійським міфам, не могла не закінчитися банкрутством усього духовного та інтелектуального потенціалу націонал-соціалістичного режиму. Не допустити подібного роду експериментів в історії — найважливіший урок для усіх гуманістичних та демократичних сил у світі.

Науково-пізнавальний інтерес для сучасного читача викликають, безумовно, статті Л. С. Тутик та А. І. Голуба (ДДУ) про антифашистську боротьбу у Німеччині та на міжнародній арені. Л. С. Тутик охарактеризувала Д. Бонхьоффера — гуманіста, миротворця, теолога, чия діяльність і праці широко відомі на Заході. А. І. Голуб, спираючись на архівні документи, розповів про специфіку боротьби української соціал-демократичної еміграції проти фашизму в 30-ті роки. Необхідність подібних досліджень очевидна.

Деякі аспекти міжнародного розвитку Німеччини в кінці 20—30-х рр. висвітлені у статтях А. Г. Хмельникова і В. В. Іваненка (обидва — ДДУ). А. Г. Хмельников показав погіршення відносин між СРСР і Німеччиною, яке прискорилося після приходу Гітлера до влади. Цьому сприяла також сталінська репресивна політика ("Шахтинська справа" — 1928 р., процес над "Промпартією" - 1930 р.).

В. В. Іваненко розкрив передумови укладення радянсько-німецьких договорів 1939 р. та їх наслідки для західноукраїнського регіону. Автор підкреслює, що возз'єднання Західної України з УРСР стало вирішальним кроком до єдності усіх українських земель, але, з іншого боку, воно було здійснено шляхом таємної угоди Гітлера та Сталіна і привело західноукраїнський регіон під владу сталінського тоталітарного режиму.

У статті Н. М. Руденко (Інститут історії України НАНУ) наведений багатий статистичний матеріал, який висвітлює кількісний, національний, соціальний, віковий, загальноосвітній аспекти і морально-політичний стан збройних сил фашистської Німеччини та її союзників, які воювали на Східному фронті. У статті підкреслюється, що мужність радянсь-

кого народу, міцність радянського тилу солдати вермахту відчули з перших же місяців війни.

Свого роду центр ваги збірника становлять статті, в яких розкриваються плани і політика лідерів фашистської Німеччини щодо України. [К. В. Реука] (ДДУ) присвятив свою статтю місцю та ролі А. Розенберга у формуванні нацистських концепцій східної політики. Автор показав, що Розенберг займав самостійну позицію з ряду аспектів цієї політики, чітко розрізняв росіян, українців і білорусів і вважав, що існуючі між ними протиріччя необхідно використати в інтересах Німеччини. Одним з таких засобів могло стати, на думку Розенберга, задоволення прагнення українського народу до незалежності, автономного від Росії існування. Подібна позиція була відкинута А. Гітлером.

Статті І. М. Кулинича (Інститут історії України НАНУ), С. Р. Сухокурова (Інститут всесвітньої історії АНРФ), П. Г. Кожем'якіна (ДДУ) на конкретних прикладах та фактах розкривають суть окупаційного режиму в Україні, який був встановлений фашистською Німеччиною, справжню мету А. Гітлера щодо слов'янських та інших народів СРСР. Тематично і концептуально вони загострені проти спотвореного тлумачення нашого недавнього минулого.

Як дослідження і одночасно джерело можна оцінювати статтю [І. В. Агапова] (ДДУ) "Дем'янський "котел". Автор — учасник описаних подій. Спираючись на особисті враження, інші джерела та літературу, він розкрив значення досвіду оточення німецьких частин перед Сталінградською битвою.

Певний інтерес викликають матеріали, в яких аналізуються соціально-психологічні та інтелектуальні характеристики харизматичних лідерів — Гітлера та Сталіна. О. А. Зарубінський (Вінниця) розглядає феномен Гітлера не як випадкове викривлення німецької історії, а як закономірний кінцевий продукт попереднього розвитку націоналістичних елементів духовного устрою німецької нації; як фундаторів пангерманізму наводяться імена Фіхте, Гегеля та інших філософів; аналізуються їх висловлювання. При усій спірності наведених автором аргументів викладена ним концепція має право на існування і може бути предметом нових досліджень, дискусій та критики.

А. С. Зав'ялов (ДДУ) розвиває думку про наявність у тоталітарних режимах певних історичних коренів, інакше кажучи, певної суми явищ в суспільно-політичному житті і соціально-психологічній сфері даного соціуму, яка передувала встановленню тоталітарних режимів і яка може бути названа пратоталітаризмом. При цьому спостерігається відомий збіг характерних для цього етапу суспільного розвитку феноменів у різних країнах. Джерелами обрані філософські праці Ф. Ніцше і О. Шпенглера. Даний напрямок досліджень є вельми перспективним.

Стаття М. Д. Мартинова (ДДУ) присвячена сталінській концепції міжнародних відносин 20—30-х рр. Автор підкреслює, що в період між двома світовими війнами Й. Сталін як державний діяч і політик, як аналітик і дипломат виявився в галузі міжнародних відносин не на рівні завдань свого часу. Він не зрозумів суті фашизму, місця та ролі фашистської Німеччини у системі міжнародних суперечностей аж до нападу Німеччини на СРСР, якому Сталін не зміг ні запобігти, ні зустріти його у всеозброєнні.

Збірник завершують статті Б. В. Петеліна (Вологда), І. Г. Олексієнка (ДДУ), в яких осмислюються різні аспекти уроків фашистської Німеччини. У статті Б. В. Петеліна показано ставлення ХДС/ХСС до німецького фашизму і його краху, аналізуються фактори, які впливали на теоретичні

позиції партій, насамперед їх лідерів. Автор приходить до висновку про те, що ці найбільші партії ФРН засвоїли головний урок краху третього рейху — ніколи більше з німецької землі не повинна розпочатися війна.

І. Г. Олексієнко підкреслив, що, за винятком періоду фашистської диктатури, федеративний державний устрій є невід'ємною складовою частиною демократичного конституційного права у Німеччині.

Безперечно, збірник міг бути більш повним і цілісним, якби автори дали осмислення уроків тоталітаризму як наскрізну проблему. Залишається нез'ясованим також питання про сприйняття сьогодні широкими колами німецького суспільства уроків історії фашистської Німеччини, самої особистості Гітлера і його оточення.

Слід було коротко дати історіографічний огляд проблеми. У цілому міжвузівський збірник "Вопросы германской истории" поповнює історіографію Другої світової війни і заслуговує на видання більшим тиражем.

Н. В. КРИВЕЦЬ (Київ)